

ערות אביו, כלומר שלא ישכב אותו משכבי אשה, שנאמר ערות אביך וגו' לא תגלה." נמצאנו למדים שאיסור התורה קיים דווקא במשכב עצמו, וממילא בשאר דברים אינו אסור.

האם ישנו איסור נוסף הגורם להגבלה הלכתית בסיוע אינטימי להורים?

בגמרא⁴ הובאה מחלוקת בין חכמים לרבי יהודה: "כדתניא: עם הכל אדם רוחץ, חוץ מאביו וחמיו. ובעל אמו, ובעל אחותו. ורבי יהודה מתיר באביו מפני כבוד אביו".

דברי רבי יהודה נמצאים מבוררים בפירוש, שמפני כבוד אביו יכול הוא לרוחץ עימו כאשר אביו צריך לו לסומכו ולעוזרו וכן פירש רש"י שם⁵. דבריו מתקבלים על הדעת, על דרך ההבנה שעיקר האיסור להביט במקומות המכוסים באביו הוא משום כבודו, אך כאשר ישנו צורך לסייעו אז דווקא הכבוד הוא הסיבה ומקור החיוב לעזור לאביו אפילו במצב שמקומות המכוסים גלויים בפניו. באופן זה באר המאירי את הסוגיא על פי רבי יהודה: "ועם אביו אסור מחשש פריקת עול יראה ומ"מ אם היה אביו צריך לו לשמשו מותר"⁶ ונראה שם שפסק כדבריו. מפשט דברי חכמים, החולקים על רבי יהודה, נראה שהם אוסרים את המרחץ המשותף אפילו במצב שבו האב נצרך לעזרתו של הבן. ויש לעיין בטעמים של חכמים, מדוע אסרו את הדבר? נראה שחכמים ראו במציאות זו בעיה של הרהור עבירה, כאשר רואה את ערוותו של אביו ומעלה בדעתו שמשם יצא, הדבר מביא אותו להרהור במעשה אישות ויכול הדבר להביאו להוצאת זרעו⁷. איסור זה, לפי חכמים, דוחה את מצוות כיבוד הורים. תובנה זו נלמדת גם מסידור דברי הרמב"ם⁸ שהביא הלכה זו בהלכות איסורי ביאה ולא הזכיר אותה בהלכות ממרים⁹ שבהם הובאו הלכות כבוד אב ואם. ללמדך, שאיסור זה אינו מסיבת כבוד האב והחשש לזלזול בכבודו כאשר רואה ערוותו, אלא שיש כאן חשש לאיסור הרהור הגובר ודוחה את החיוב בכבוד האב. איסור ההרהור לרבים משיטות הראשונים הוא איסור תורה, הנלמד מן הפסי' ונשמרת מכל דבר רע¹⁰, וחכמים ראו לאסור את המרחץ המשותף כהרחקה מאיסור זה. בין אם איסורו מדאורי' או מדרבנן אין כיבוד הורים גובר על זה, כפי שלמדנו מדברי הרמב"ם על דרשת

זוובת האדם כלפי משפוחתו – כיבוד הורים

בין כיבוד לכבוד בין סועד לנסעד

- טיפול בהורים במצבי סיעוד אינטימיים

הקדמה – בדורנו זכינו ב"ה לאריכות תוחלת החיים. מדינת ישראל נמצאת כיום בעשיריה הראשונה של המדינות אשר תושביהם בעלי תוחלת החיים הארוכה בעולם. נתון זה מהווה גורם בעל משקל רב לכך שיש אזרחים ותיקים רבים הנתמכים וזקוקים לסיוע סיעודי ואינם מתפקדים תיפקוד מלא לבדם. מציאות זו גורמת לא פעם לדילמות בתחום העזרה שבני המשפחה, בניהם ובנותיהם של הנוקדים לסיעוד ועזר, כאשר הם נצרכים לסייע סיוע אינטימי. דילמא זו מורכבת: מחד, עומד קושי נפשי של הבן/בת לעזור במצב כזה להוריהם, לחזות בהם כחסרי ישע, אל מול חיוב מצוותי אשר רותם את הבן ומחייב אותו לסייע להוריו. מאידך, הדילמות ההלכתיות: האם מותר לבן לראות את הוריו באופן זה? מה עושים כאשר מצוות כיבוד ההורים מתנגשת עם ערכי צניעות? האם כאשר הבן הוא איש מכובד, בעל תפקיד ציבורי, כדוג' תלמיד חכם/משמש ברבנות, או איש ציבור, האם גם אז, עומד חיוב לעסוק בסוג כזה של סיוע? שמא הדבר מבזה אותו, את תפקידו, את תורתו? האם יפטר ממצווה זו על ידי שממנה אדם אחר שיעשה פעולות אלו במקומן? בשאלות אלו ועוד נעסוק, בסיעתא דשמיא, במאמר זה.

א. "והצנע לכת..."

אמרה תורה: "עֲרוֹת אֲבִיךָ וְעֲרוֹת אִמְךָ לֹא תִגְלֶה אִמָּךְ הוּא לֹא תִגְלֶה עֲרוֹתֶיהָ"² על איסור זה כתב בספר החינוך³: "שלא לגלות ערות אב - שלא יגלה אדם

¹ סעד - ענין השענה ועל שם זה יקרא האכילה סעודה כי סועד ושוען את הלב מחולשתו וכמ"ש ולחם ללב אנוש יסעד (תהלים ק"ד): (מצודת ציון שופטים י"ט. ה)

² ויקרא י"ח ז'

³ במצוה קפט:

⁴ פסחים נא.

⁵ ש"י - משום כבוד אביו - שמשמשו במרחץ.

⁶ ומצאנו גירסא כזאת במפורש, במסכת שמחות: "עם הכל אדם נכנס לבית המרחץ, חוץ מאביו... רבי יהודה אומר אם היה אביו זקן או חולה נכנס ומרחיצו, שכך כבודו". (שמחות פרק יב-הלכה יב) ויש לעיין בשינוי הלשון "רוחץ" ל"נכנס למרחץ"

⁷ כן משמע בדברי רש"י שם: מאביו וחמיו - מתוך שרואהו, וזכר שמשם יצא - נותן לבו להרהור

⁸ פסקי חכמים רמב"ם איסורי ביאה כ"א הלכה טז

⁹ פרק ו'

¹⁰ דלדעת רבינו יונה [שערי תשובה שער ג' אות מ'] הוי איסור

דאורייתא מונשמרת מכל דבר רע- שלא יהרהר ביום ויבא לידי

עבירה בלילה (ע"ז כ:). וכן כתבו התוס' בע"ז [כ' ע"ב ד"ה שלא] דהוי דרשה גמורה ואסור מן התורה. ויעיין עוד בתשובת הגר"מ פיינשטיין זצ"ל (יו"ד א, נ"ו) שדן ביחס בין איסור ההרהור לבין לא תקרב

לטפל באביו בדרך של שימת "עלוקות" על בשרו²³. אף שהיו במקומות המכוסים וזאת מכמה סיבות: א. מכיוון שהבן היה לבוש כולו ב. האב היה מכוסה ברובו ורק מגולה במקום נקודתי ג. הוסיף לשיקול שהבן "בעבודתו טריד"²⁴ ולאור זאת התיר לטפלו בו וטען שאין בזה איסור משום "רחיצה עם אביו". ונראה לענ"ד להוסיף סניף להיתרא, כאשר הבן רגיל בדבר²⁵, וצריך לעסוק בפעולה זו באופן תדיר, שהרי כתב הראב"ה²⁶ לעניין קריאת שמע מול שערות האישה, שמול הבתולות שרגילות להוציא לגלות שערותיהן אין איסור מכיוון שהרגילות מסירה את ההרהור, וכן לעניין דידן, בפעולה שגרתית הנעשית בקירוב, אין בכך הרהור.

בפיקוח נפש

הפוסקים דנו האם במקום שיש איסור ואיסור זה הוא משום הרהור האם הוא מוגדר כאביזרייהו של גילוי עריות או שמא לא. ההשלכה לכך תהיה בשאלה, כאשר הסיוע לאב הוא בגדר של פיקוח נפש. אם זה הוא איסור של גילוי עריות יש למסור עליו את הנפש והדבר יהיה אסור אף שאינו אסור בעונש מיתה²⁷. בתשובת "שבט הלוי"²⁸ פסק שאין איסור זה בכלל גילוי עריות, שנראה שאף שיש כאן לאו של "לא תתורו" או "ונשמרת מכל דבר רע" אין הוא חלק מגילוי עריות אלא עומד בפני עצמו ומכיוון שכך כאשר יש כאן חשש פקוח נפש וסכנה, יהיה מותר לבן לעזור לאביו במרחץ אף שמקומות המכוסים גלויים בפניו²⁹.

ב. "זקן ואינה לפי כבודו.."

פעמים, אף שאין בטיפול בהורים משום הרהור ובעיות צניעות, יש שעצם הטיפול יכול לבזותו או לא להיות תואם למעמדו בציבור של הבן המטפל. האם

חז"ל "כולכם חייבים בכבודי"¹¹. לעומתם, סובר רבי יהודה שיסוד האיסור הוא מכבודו של אב, שמא יפרוק עול יראתו מעליו, בראותו באופן המבוזה עליו. אך פעמים כאשר האב זקוק לבנו, מתהפך הדבר, ודווקא החיוב בכיבוד הוא הגורם המחייב סיוע אף כשהמקומות המכוסים גלויים בפניו¹². יש שרצו לבאר באופן אחר את דעתו של רבי יהודה, שגם הוא סובר ששורש איסור הרחיצה עם אביו הוא משום איסור ההרהור אלא שהרהור זה אינו בוודאי, וגם שמא יוכל להסיר מחשבתו מלהרהר ועוד שמצווה (כיבוד הורים שעוסק בה) מגנא ומצלאל ולכן התיר באביו צריך לו¹³.

להלכה פסקו הרמב"ם¹⁴ והרמ"א¹⁵ כשיטת חכמים. אמנם, בד בבד עם האיסור הביא הרמ"א את דברי האגודה המתיר את הרחיצה באופן שערותו מכוסה: "עוד אסרו בנמרא לרחוץ עם אביו ואחיו ובעל אמו ובעל אחותו, ונהגו עכשיו היתר בדבר הואיל ומכסין ערותן בבית המרחץ ליכא למיחש להרהורא". בדעתם של חכמים יש שהעמידו¹⁶ שכל מה שאסרו הוא רק במרחץ היבש, הקרוי בימינו מקלחת, באופן שגלויים המקומות המכוסים אך בזמן שמתרחצים "בנהר או בחמי טבריה" שמכוסים במים מותר¹⁷. יש שרצו לחלק בדעתם בין כשמתרחץ עם אביו באופן אישי¹⁸, רק שניהם, שאז אסרו חכמים משום הרהור, אך כשנמצא עימו במרחץ גדול שבו אנשים רבים, גם חכמים לא יאסרו זאת¹⁹.

לאור דברים אלו נראה באופן פשוט שיש איסור לבן לטפל באביו ולסעודו בעת שאביו המכוסים גלויים, וזאת מדין איסור הרחיצה²⁰ עם אביו²¹.

אמנם, מכח התובנה שעיקר האיסור הוא משום הרהור, דן להתיר בספר "שמע אברהם"²² שהבן יכול

²⁰ יש מהאחרונים שהביאו סעד לזה מדברי הרמב"ן שמתאר את הסדר שבו משה רבנו רוחץ את אהרון ובניו בעת קידושם לעבודת המשכן: "וירחץ אותם במים - הקרוב אלי שספר הכתוב כי לכולם רחץ, אבל לא היתה רחיצתם כאחת, אבל רחץ אהרן והלבישו בגדיו ומשחו, ואחרי כן רחץ בניו וילבישם" (ויקרא פרק ח' ו')

²¹ כן פסק בספר הזכרונות לרבי צדוק הכהן מלובלין, מצוות פרו

ורבו פרק ב. וכן בערוה"ש סימן כא סק' ח

²² סימן ע' בסופו, ד"ה "אלא דלכאורה" לרבי אברהם פאלאג'י,

רבה של איזמיר בנו של רבי חיים פאלאג'י

²³ דרך לטיפול בלחץ דם וכדו' שהייתה נהוגה על ידי מציצת הדם

על ידי בעלי חיים אלו

²⁴ מקור הדין הובא בבא מציעא צ"א. בהיתר להרביע בהמות, מין

במינו באופן של "מכחול בשפורפרת" מכיוון שזו עבודתו, אינו בא

לידי הרהור. ומשם למדו יסוד היתר לאיסור הרהור ברופא ובבעל

המטפל באישתו נידה. וכדו'. (שו"ת רב"ז חלק ד. ב')

²⁵ כדוג' אח סיעודי במקצועו

²⁶ מרדכי מסכת ברכות פרק מ' שמתו, רמז נה

²⁷ יעו"ן בשו"ע יורה דעה סימן קנ"ז ברמ"א סעיף א

²⁸ שו"ת שבט הלוי חלק ח סימן ערב

²⁹ כן פסק גם בשו"ת מנחת יצחק חלק ד סימן סב

¹¹ "אמר לו אביו לעבור על דברי תורה, בין מצוה עשה בין מצות

לא תעשה, ואפילו מצוה של דבריהם, לא ישמע לו" (יורה דעה

הלכות כבוד אב ואם סימן רמ - סעיף טו) דכתיב "איש אביו ואמו

תיראו אני ה'" - כולכם חייבים בכבודי (יבמות ו.) אשר על כן בין

אם נאמר שאיסור זה הוא מן התורה או מדבריהם, לדעת חכמים,

דוחה כיבוד הורים.

¹² כן ביאר גם בשו"ת שבט הלוי חלק ח סימן ערב.

¹³ שו"ת מנחת יצחק חלק ד סימן סב.

¹⁴ איסורי ביאה כ"א הלכה טז.

¹⁵ אבן העזר סימן כ"ג סעיף ו'.

¹⁶ מהר"ם חלוואה פסחים נא. בשם תוספות.

¹⁷ ייתכן שממקור זה שאב באגודה את היתרו למרחץ עם אביו

כשלוש מכס"ים. הובא ברמ"א שם.

¹⁸ בפתחי זוטא (לקמן) התיר כאשר יש הרבה אנשים. אמנם כתב

המרדכי: "לרחוץ עם אביו וחמיו ובעל אמו ובעל אחותו אינו יודע

היתר וכמה פעמים הוריתי לאיסור ואינו נראה לומר דהתם

בגיגית אבל במרחץ שלנו מותר, דמנין לנו לחלק מדעת הכרס"

(מרדכי מסכת פסחים פרק מקום שנהגו רמז תרו) ושם יש

לחלק ולומר שהמרדכי אינו חולק, ששם אסר במקום גדול כאשר

הם נמצאים לבד, ושינוי הגודל של המרחץ לא יצר אצלו שינוי

באיסור אך בפתחי זוטא התיר באופן זה שמקום המרחץ גדול

ובנוסף גם יש שם ריבוי אנשים.

¹⁹ שו"ת פתחי זוטא אבן העזר סימן ח לרבי פנחס הלוי הורביץ.

ויראה לי כיון שפטרה תורה את הזקן שאין לו לזלזל בכבודו איסור הוא לגבי דידיה שמזלזל בכבוד התורה במקום שאינו חייב והחכם שבא לעשות לפני משורת הדין יוותר מממונו ויעשה כמו שעשה רבי ישמעאל ברבי יוסי אבל אין לו רשות לזלזל בכבודו עד כאן. ולדעת הרמב"ם ז"ל יש לומר דלא מיקרי מזלזל בכבוד התורה בשביל כך אדרבה הוא כבוד שמים שאין דרכו בכך בשלו והוא מטפל בשל חבירו לפני משורת הדין נמצאו למדים שדין זה, האם יכול התלמיד חכם למחול על כבודו ולהשיב אבידה כאשר הדבר אינו לפי כבודו נמצא במחלוקתם של הרמב"ם והרא"ש. בשולחן ערוך³⁶ פסק המחבר כדעתו של הרמב"ם המתיר וברמ"א פסק כדעתו של הרא"ש האוסר. אמנם, נראה שגם הרמ"א שהביא את דברי הרא"ש חלק על דברי השולחן ערוך דווקא בתלמיד חכם ובכבוד תורה אבל נראה מפשט הדברים שבכבוד הנערך בעיני הבריות לא יחלוק. אלא שיש לעיין על דעתו של הרא"ש בעצם הדין הזה האם יש לו פטור זקן ואינה לפי כבודו בכבוד דעלמא... וממילא מה דעת הרמ"א בזה? ובלבוש³⁷ הכריע שהרא"ש מודה לרמב"ם בכבוד שאינו של תורה

דין פרטי בהשבת אבידה או "בניין אב" - בגמרא שבועות³⁸ נאמר דין שתלמיד חכם גדול הנקרא להעיד עדותו בפני ב"ד הקטן ממנו בחכמה אינו צריך ללכת מפאת כבודו, כבוד תורתו. דין זה נפסק להלכה בהלכות עדות³⁹ והעצה היעוצה שנתנו חכמים במצב זה שבית הדין ישלח שלשה דיינים אליו ויקבלו עדותו במעמד שלשת הדיינים. נחלקו האחרונים במקרה זה האם מותר לו למחול על כבודו וללכת להעיד או שמא אסור לו למחול על כבודו. בעל ה"תורת חיים"⁴⁰ סבר שבדין זה יכול הת"ח למחול על כבודו ולא מבעיא לדעת הרמב"ם בהלכות אבידה הסובר שאדם יכול למחול על כבודו ולהשיב אבידה, אלא אף לדעת הרא"ש האוסר על התלמיד חכם לפגוע בכבוד תורתו, למחול ולהשיב האבידה, כל זה היה בדבר אבידה, שניתן להמיר זאת בנתינת כסף במקום השבתה, אך באמירת עדות אין יכולת לפותרו בתשלום ומכיוון שכך יסכים הרא"ש שיכול למחול על כבודו וללכת להעיד. גם בעל ה"ברכי יוסף"⁴¹ סבר שהרא"ש יודה כאן ששונה עדות מהשבת אבידה, שבהשבת אבידה הזלזול ניכר אך

חכמים פטרו אותו מכיבוד זה? שמא חובתו כלפי אביו דוחה את כבודו? מובא בגמרא: "והתעלמת - פעמים שאתה מתעלם, ופעמים שאי אתה מתעלם. הא כיצד.. או שהיה זקן ואינה לפי כבודו... - לכך נאמר והתעלמת מהם.. אלא לזקן ואינו לפי כבודו"³⁰ למדנו משם, שבדין השבת אבידה ישנו פטור מפורש, שהתורה פטרה את מי שהחזרת האבידה הזו היא אינה לפי כבודו. ויש לעיין בדין זה בכמה שאלות:

1. האם דין זה נוהג דווקא בתלמיד חכם משום כבוד התורה או בכל איש בעל מעמד של כבוד?

2. האם דין זה הוא רק פטור או גם איסור? האם יכול ה"פטור" להתנדב ולעשות כן על ידי מחילה על כבודו?

3. האם דין זה נאמר רק בדין השבת אבידה או שמא נלמד משם לפטור, כ"בניין אב" למקומות נוספים בתורה?

מיהו "הזקן"? - כתב הרמב"ם³¹: "מצא שק או קופה אם היה חכם או זקן מכובד שאין דרכו ליטול כלים אלו בידו אינו חייב להטפל בהן ואומד את דעתו אילו היו שלו אם היה מחזירן לעצמו כך חייב להחזיר של חבירו...". נראה שמעצם כפילות הלשון של הרמב"ם בדין זה "חכם או זקן מכובד" הבין הרמב"ם שפטור זה הוא: הן מצד כבוד תורה והן מצד כבוד הנערך בעיני הבריות, בכל אלו פטרה התורה אותו ממצוות עשה זאת בגלל שאינה לפי כבודו. מאידך, בסוגיית הגמ' בשבועות³², כאשר הגמרא דנה בפטור של תלמיד חכם גדול לבא ולהעיד בפני בית דין הקטן ממנו בחכמה, כתב הריטב"א: "ושמעין מהכא דזקן ואינו לפי כבודו האמור גבי השבת אבידה היינו צורבא מרבנן ומשום כבוד תורתו, ולא באיניש דעלמא משום כבוד עושרו, דעשה של מצוה עדיף, או שיתן מי שיעשה במקומו, דהכא לגבי סהדותא לא אמרו לא ליזיל אלא לצורבא מרבנן³³. אמנם להלכה, נראה מלשון השולחן³⁴ ערוך, שפסק כדעת הרמב"ם שדין זה שייך בכל איש בעל כבוד הן כבוד תורה והן כבוד המוערך בעיני הבריות.

כבודו מחול? - איתא בבית יוסף³⁵: "כתב הרמב"ם בפ"א מהלכות גזילה (ה"ז) ההולך בדרך הטוב והישר ועושה לפני משורת הדין מחזיר את האבידה בכל מקום ואע"פ שאינה לפי כבודו... ורבינו השמיט זה מפני שכתב רבינו אשר (רא"ש שם)..."

³⁰ בבא מציעא ל.

³¹ גזילה ואבידה פרק י"א הלכה יג

³² שבועות ל:

³³ וכן דעת הרמב"ן בב"מ לב: וכן יש מהאחרונים שטענו שזוהי דעת הרא"ש בב"מ פרק ב סימן כ"א כשהביא דעתו לאסור על התלמיד חכם למחול על כבודו ולהשיב אבידה באופן שאין לפי כבודו

³⁴ חושן משפט רס"ג סעיף א. ויש לעיין שם בהגהת הגר"א שמא הבין ש"חכם" הוא תלמיד חכם אף שאינו צעיר וממילא זקן. זה תלמיד חכם מבוגר.

³⁵ חושן משפט סימן רס"ג

³⁶ חו"מ רס"ג

³⁷ שם. רבי מרדכי יפה, תלמידו של הרמ"א

³⁸ ל:

³⁹ חושן משפט כ"ח סעי' ה

⁴⁰ ר' אברהם חיים ב"ר נפתלי צבי הירש שור. נדפס בשנת שפ"ד (1624) בלובלין, נפטר בשנת שצ"ב (1632) בעירו בלז.

⁴¹ החיד"א, חושן משפט סימן ז' סק"ט

איסור להתבזות על המצוות וכל מה שאסר הרא"ש לזקן ואינה לפי כבודו זה רק "... דברי הרא"ש אינם רק בדבר מצוה שהוא בין אדם לחבירו דפטרה תורה לזקן ות"ח ואינו לפי כבודו .. ואם ירצה להחמיר נעשה כמבזה תורתו ליטפל בממון עצמו שאין ראוי לבזות עליו דג"כ אסור..." ובאנו לכאורה לספקו של בעל ה"מנחת חינוך"⁴⁴ האם מצוות כיבוד אב ואם היא מצוה שבין אדם לחבירו או בין אדם למקום. אחרי זה מצאתי מפורש לנידון שלנו. ב"פרי יצחק"⁴⁵ דן האם מצוות כבוד אב ואם מוגדרת כממונא או כאיסורא⁴⁶ לענין דחייתה ב"זקן ואינה לפי כבודו", ופשט מדברי הרמב"ן⁴⁷ שדן בקריעה על אביו ואימו שמתו לתלמיד חכם גדול שאינה לפי כבוד, שכבוד אב ואם נידחים במצב של אינו כבודו- כממונא.

ג. כיבוד הורים – מצוה בגופו או אחריות שתעשה

אף אם נבוא ונאמר שיש דברים האסורים על הבן בשימוש את האב מכח איסור ההרהור ויש דברים שפטור בהם מפאת כבודו או כבוד הבריות, עדין יש לנו לחקור בטיב חיוב מצוות כיבוד אב ואם. האם חיוב מצווה זו הוא חיוב מעשה בגופו של הבן או שמא בחובת ההשתדלות, לדאוג ולקחת אחריות על כך שימולא חסרונו של ההורים ויטופלו בכבוד ואין זו מצווה בגופו. האם יכול לכבדם על ידי אחר? האם פטור בכיבודם כאשר אינם חסרים דבר? האם אב שביקש מבנו לעשות דבר מה והוא עשה זאת על ידי אחר קיים מצותו בכך? האם קיים כשליח או כעושה בעצמו?

יש שרצו לתלות חקירה זו בספקו של בעל ה"מנחת חינוך"⁴⁸ האם מצווה זו הינה חלק ממצוות שבין אדם למקום או שמא זו ממניין מצוות שבין אדם לחבירו. במנחת חינוך תלה בספק זה את דרכי התשובה למצווה זו, האם יש חיוב לפייס את אביו או אימו כאשר שב בתשובה – כדרך שחייב לפייס חבירו או שמא אינו חייב שהרי זו ממצוות חיובו כלפי המקום, על דרך זו אם נאמר שזו מצווה שבין אדם לחבירו מסתבר לומר שהמצווה היא התוצאה, שימולא חסרונו, אך אם נאמר שמצווה זו היא בין אדם למקום הרי שנראה שחייב בגופו לעשות מצווה זו ואינו יכול להפטר על ידי מעשה חבירו⁴⁹.

יש שרצו לפשוט חקירה זו מעצם ההשוואה שעושה המשנה בקידושין בין מצוות הבן על האב ובן מצוות האב על הבן⁵⁰, שאם ננקוט כדעה שאומרת שמצוות

במסירת עדות אין הזלזול ניכר וגם הרא"ש יודה שאין איסור ללכת להעיד.

מדברים אלו למדנו שני סייגים בדברי הרא"ש: א. כאשר לא ניתן להמיר מצוה זו בכסף ב. כאשר הזלזול בכבודו אינו ניכר, בשניהם, מותר לתלמיד חכם למחול על כבודו ולעשות מצוה זו אף שפטור ממנה. אמנם דרך אחרת מצאנו לבעל ה"חוות יאיר"⁴² כאשר בא לדון בשאלה אודות תלמיד חכם "בעל מנגן" ששאל האם מותר לו לנגן בשמחת חתן וכלה, שמא הרי הוא כאחד מן הבדחנים והליצים, ומבזה את תורתו. ולאחר שהסתפק בעצם גופה של שאלה טען, שאף אם נקבל את הנחת היסוד שהדבר אינו מכבודו של התלמיד חכם, עדין באנו למחלוקת הרא"ש והרמב"ם בענין אבידה, בפטור "זקן ואינה לפי כבודו". לרמב"ם אף שאינו חייב במצווה זו יכול למחול על כבודו ולעשותה. מאידך לרא"ש אסור לו להקל ולזלזל בכבוד התורה שנושא ואין לו לעשות זאת.

נמצינו למדים שדין זה של "זקן ואינה לפי כבודו" לשיטת ה"חוות יאיר" הינו דין כללי במצוות ואינו שייך דווקא לדין השבת אבידה. ראייה לדבר הובאה בדבריו שם מהבאת דין זה של "זקן ואינה לפי כבודו" בסוגיית הגמרא בברכות⁴³ הדנה בחיוב פשיטת בגדים למוצא כלאיים בבגדו בשוק. שם ניסתה הגמרא להקשות מדין זה של "זקן ואינה לפי כבודו" – פעמים שאתה מתעלם" על הצורך שהובא בגמרא לפשוט את הבגד שנמצא בו כלאיים אפילו ברחובה של עיר. עצם העלאת השאלה מלמדת אותנו שדין זה הוא דין כללי ולא רק בהשבת אבידה.

ומתשובת הגמרא שם: "איסורא מממונא לא ילפינן" למדנו שבמקום שיש בזוי כבוד ת"ח באם יעשה דבר מצוה, אם בהמנעותו מלעשות אין איסור הרי שיש לו להמנע מלעשות הדבר.

אמנם ב"חוות יאיר" שם הקשה בעצמו על שיטת הרא"ש מכך שהרא"ש עצמו העיד על עצמו שהוא היה לש את המצוות בערב פסח(ופעולה זו הייתה ניכרת כבזיון) ותירץ, שהיה זה במקום צנוע בביתו. עוד הקשה מכך שמצאנו לגדולי הדור שעסקו במצוות קבורה וכן מצינו לשואבי מים במקדש שהיו מגדולי וצדיקי הדור וקדם לכולם דוד המלך ע"ה שהיה מפוז ומכרכר בפני ארון הברית, על כל זה ענה שבכל דבר שבקדושה או דבר שבין אדם למקום אין

⁴⁷ מובא בשיטה מקובצת ב"בא מציעא ל"ג.

⁴⁸ מצוה לג אות ג'

⁴⁹ ילקוט יוסף, כיבוד אב ואם, עמ' ק"ז.

⁵⁰ קידושין כט.

⁴² שו"ת סימן ר"ה

⁴³ ברכות יט: "...אמר רב יהודה אמר רב: המוצא כלאים בבגדו

פושטן אפילו בשוק, מאי טעמא? אין חכמה ואין תבונה ואין עצה

לנגד ה'. (משלי כ"א)

⁴⁴ מצוה לג אות ג'

⁴⁵ לרבי יצחק בלאזר, חלק א' סוף סימן נ"ו

⁴⁶ לפי דברי הגמרא בברכות יט: שלא לומדים לענין "אינה לפי

כבודו" ממצוות השבת אבידה של ממונא לענין איסורים

הבן על האב אינם מצוות בגופו של האב אלא הצורך וההשתדלות שתהיה תוצאה כזאת⁵¹, אזי נבוא ונאמר שגם במצוות האב על הבן, כיבוד הורים, אין החיוב על גופו אלא מוטלת עליו האחריות וההשתדלות לכך שימלא חסרונם של ההורים ולדאוג שיכובדו כפי הראוי והמגיע להם⁵².

ונראה לענין לפשוט ספק זה מדברי הגמרא ביבמות⁵³. הגמרא מחפשת מקור לכך ש"עשה" דוחה "לא תעשה" ומנסה להוכיח מכיבוד אב, למסקנת הסוגיא הגמרא אומרת ששונה מצוות כיבוד אב משאר מצוות "שכן הכשר מצוה" והסביר ר"ח בתוס' שם⁵⁴ שמצוות כיבוד אב כוללת בתוכה גם את עניני הכשר המצווה מפני ש"רוב עניני כיבוד רגילים להיות על ידי הכשר מצוה" ולכן זו מצוה שונה ואין להוכיח ממנה שבעלמא עשה דוחה לא תעשה. הגרי"ד סולוביצ'יק⁵⁵ באר באור קצת שונה את דברי ר"ח ור"י, על ידי כך שאמר שברוב מצוות יש מעשה מצוה מיוחד, כדוג' הנחת תפילין, נטילת לולב, מצוה וכו' מה שאין כן במצוות כיבוד אב אין "מעשה מצוה" מוגדר ומסויים ובכל דבר שעוסק בכבוד אביו ומהנה אותו נחשב הדבר כעוסק בגוף המצוה, וזה קיום מצווה ללא מעשה מצוה. אם נרחיב דרך זו נוכל לומר שעיקר מצוות כיבוד אב אינו בפעולה ספציפית ויכול האדם לקיימה בכמה אופנים ובלבד שיהנה את האב ויכבדו, ובוודאי כשעושה זאת על ידי שליח או כשדואג שיתקיימו כל צרכיו של האב, הרי הוא מקיים בכך את מצוות הכיבוד אף שאינו עושה מעשה מצווה בגופו.

ושמא יש לסייע לדרך זו סיוע משיטת ההלכה⁵⁶, שנפסק שאין מצוות כיבוד בדבר שאין לאב הנאה וכבוד, כדוגמת, היכן ילמד תורה? את מי יישא לאישה? וזאת בניגוד לשיטת הראשונים⁵⁷ הסוברים שכבוד אב הוא אף בקיום דבריו שאינם קשורים באופן ישיר להנאת גופו וכבוד. שאם נאמר שחיוב המצוה הוא אף בדברים שאינם קשורים לאב נראה שיש כאן חיוב מצוותי ישיר על פעולותיו של הבן, משמע מעין שעבוד הגוף שהבן מצווה לקיים את דברי האב, עשה כך או אל תעשה כך מה שאין כן אם נאמר שחיוב המצוה הוא רק בדבר שתוצאותיו משליכות על הנאת האב וכבודו של האב ישנו דגש יותר במצוה לתוצאה ולא לפועל אותה. ואולי אף השוני בטעמי מצוות כבוד הורים שהובאו בראשונים אם דין הכרת הטוב⁵⁸ או הישמעות העלול לעילה⁵⁹ תלויים בזה. ואכמ"ל.

סיכום –

א. מדין איסור המרחץ למדנו שיש איסור לבן לראות ערות אביו. יש שהתירו בתנאים מסויימים לסייע בטיפול אינטימי בהורים. דין זה אינו מדיני גילוי עריות ולכן במצב של סכנה ופקוח נפש - מותר

ב. סוגי טיפול וכיבוד הורים שאינם מכבודו של הבן נדחים מפני כבודו. פעמים שהבן יכול למחול על כבודו.

ג. נחלקו הדעות במהות המצווה של "כיבוד הורים" אם כמצווה בגופו של בן/בת או כדאגה ואחריות של הילדים לכבודם של ההורים.

⁵⁶ מהרי"ק ק"ס"ו, ריטב"א יבמות ו., רמ"א יו"ד ר"מ סעי' כ"ה

⁵⁷ רש"י יבמות ו. ד"ה היטמא

⁵⁸ ספר החינוך מצוה לג

⁵⁹ רמב"ן שמות פרק כ פס' י"א

⁵¹ מהר"ח אור זרוע ותוס' רי"ד במצוות מילה, שהחיוב על האב הוא הדאגה שהבן יהיה נימול

⁵² סייגים שונים למצוות כיבוד אב ואם - אתר ישיבת ירוחם.

⁵³ י.

⁵⁴ ד"ה שכן

⁵⁵ רשימות שיעורים, יבמות, ו.